

Jere JAREB, *Državno gospodarstveno povjerenstvo Nezavisne Države Hrvatske od kolovoza 1941. do travnja 1945.*, Zagreb 2001. 799 str.

Nezavisna Država Hrvatska je dio novije hrvatske povijesti i to upravo onaj koji je umnogome utjecao na položaj Hrvatske i hrvatskog naroda poslije Drugog svjetskog rata. Četiri godine Nezavisne Države Hrvatske valja promatrati u širokom kontekstu povijesnih procesa u 20. stoljeću na hrvatskim prostorima, u kontekstu uzroka i posljedica tih procesa, uzimajući u obzir u prvom redu međunarodnu situaciju i ratne događaje koji su nepobitno utjecali na njezin nastanak, trajanje i nestanak. NDH je nesumnjivo bila pokušaj rješavanja hrvatskog pitanja uspostavljanjem vlastite, neovisne hrvatske države, ali je bila podložna planovima i pothvatima međunarodnih činitelja, kao i snaga koje su je osporavale i s kojima se neprekidno sučeljavala. Zato je potrebno smireno i objektivno utvrditi njezino pravo povijesno mjesto u kontinuitetu povijesnih događaja kloneći se svake glorifikacije ili pak sotonizacije, što se često događa kad se razdoblje NDH ugrađuje u dnevno-političke svrhe, u političku agitaciju i retoriku. Povijesnu prosudbu o Nezavisnoj Državi Hrvatskoj može dati samo povijesna znanost koja pristupa raščlanjivanju njezinih sastavnica i prosuđivanju pojedinačnih i ukupnih događaja u četiri godine njezina postojanja na temelju autentične arhivske građe znanstvenom metodologijom. Znanstveno istraživanje i valoriziranje NDH pretpostavlja, dakle, pronalaženje, prikupljanje i analitičko obrađivanje autentičnih dokumenata. Upravo tim - jedino ispravnim - putem krenuo je i Jere Jareb, koji s iznimnom upornošću i znanstvenom akribijom (najprije u emigraciji, a sada u domovini) marljivo i predano prikuplja i istražuje izvornu dokumentaciju za povijest Nezavisne Države Hrvatske. To je potvrdio nizom svojih do sada objavljenih djela, a to potvrđuje i knjigom *Državno gospodarstveno povjerenstvo Nezavisne Države Hrvatske*.

Iako nam je priređivač ovoga dokumentarnog prikaza (kako ga je sam nazvao) dovoljno poznat, dopustiti mi ipak nekoliko kratkih napomena o njemu.

Jere Jareb je sveučilišni profesor (danas u mirovini), koji je zajedno s brojnim svojim sunarodnjacima napustio domovinu u tragičnim hrvatskim danima 1945. godine. Od svibnja 1945. do prosinca 1951. živio je u Klagenfurtu (Austrija), a zatim se seli u Sjedinjene Američke Države svome ocu, prijeratnom iseljeniku. Na Columbia University u New Yorku studira i diplomira modernu europsku povijest. U SAD-u je postigao i doktorat povijesnih znanosti. Od jeseni 1966. do proljeća 1992. predavao je modernu europsku i svjetsku povijest na Saint Francis Collegeu u Loretu (Pennsylvania), gdje je bio i predstojnik Odsjeka za povijest i političke znanosti. Čitavo vrijeme bavi se izučavanjem novije hrvatske povijesti i posebno proučavanjem ustaškog pokreta i Nezavisne Države Hrvatske. Objavio je niz studija i rasprava u različitim znanstvenim časopisima i nekoliko zapaženih knjiga (*Pola stoljeća hrvatske politike 1895-1945.*, *Političke uspomene i rad dr. Branimira Jelića*, *Zlato i novac Nezavisne Države Hrvatske iznesen u inozemstvo 1944. i 1945.*).

U dosadašnjim obradama Nezavisne Države Hrvatske interes istraživača bio je ponajprije usmjeren na političku i diplomatsku komponentu, dok se gospodarskim problemima pridavala manja pozornost. Razlog takvog stanja djelomično treba tražiti i u rasutosti arhivske građe, kao i u nestajanju mnogih fondova

iz vremena NDH koji su bili u posjedu Ozne ili Udbe. Međutim, sva građa ipak nije nestala. Radeći na prikupljanju građe za obradu hrvatske državne vlade u vrijeme NDH Jere Jareb je naišao na zapisnike sjednica Državnoga gospodarstvenog povjerenstva. On je utvrdio postojanje mnogih dokumenata koji su nam do sada bili nepoznati. Složeni u kontinuirani slijed, ti nam dokumenti omogućuju posve pouzdan uvid u djelovanje jedne nadasve značajne gospodarske ustanove NDH, a to znači i uvid u problematiku gospodarskih prilika i gospodarske politike hrvatske države. U ovoj knjizi oni se objavljuju u sistematiziranom kronološkom redoslijedu.

Autor je knjigu podijelio u tri dijela. U prvom dijelu daje dokumente koji su nastali dok je na čelu povjerenstva bio vojskovođa Slavko Kvaternik, a to je razdoblje od kolovoza 1941. do rujna 1942. godine. Drugi dio sadrži dokumente kada je predsjednik Povjerenstva bio dr. ing. Josip Balen od kolovoza do listopada 1943. I na kraju, u trećem su dijelu dokumenti Državnoga gospodarstvenog povjerenstva kojemu je na čelu ministar državne riznice dr. Dragutin Toth, a to je razdoblje od listopada 1943. do kraja rata.

Iz objavljenih dokumenata jasno se iščitava djelovanje Povjerenstva, ali i pojedinih ustaških dužnosnika, koji su bili članovi povjerenstva ili su bili na njegovom čelu. Uočljivi su njihovi međusobni odnosi i mogućnosti utjecaja na gospodarska kretanja kao i na političke poteze.

U uvodnoj studiji Jareb na temelju dokumentarne građe objašnjava postanak Državnoga gospodarstvenog povjerenstva i utvrđuje njegov zadatak. Upoznaje nas s pojedinim zakonskim odredbama koje su usmjeravale njegovu djelatnost i iz kojih se uočavaju poslovi njegova djelokruga. Ono je moralo provoditi i valutnu politiku države te usklađivati rad pojedinih ministarstava. Brojni su podaci i o uvozu iz inozemstva koji je trebalo uskladiti s mogućnostima plaćanja, a te su mogućnosti iz dana u dan bile sve slabije. Gospodarska podređenost NDH Njemačkoj i Italiji bila je očita i za hrvatsko gospodarstvo tog razdoblja upravo presudna. Nijemci su hrvatskoj državi namijenili zadaću da dopunjuje njemačko gospodarstvo i da Njemačku opskrbljuje sirovinama koje su joj bile prijeko potrebne za vođenje rata. U gospodarskom iskorištavanju NDH sudjeluje i Italija na različite načine. S druge strane nabavke iz tih država, koje su službeno nazivane savezničkim, trebalo je ažurno podmirivati, što je hrvatskoj strani zadavalo velike brige jer je zbog kaotičnih unutarnjih prilika sve teže mogla osiguravati i opskrbljivati vlastito stanovništvo. Važno je napomenuti da objavljeni dokumenti osvjetljavaju ne samo hrvatsko gospodarstvo, nego i rad same vlade NDH. Tako objavljena građa dobiva još veće značenje. Zapisnici sjednica vlade dosta su opširni i u njima su navedeni ne samo zaključci, nego i diskusije sudionika. U mnogim dokumentima su zabilježene opširne rasprave o nekim bitnim pitanjima koja se odnose i na političku, a ne samo na gospodarsku sferu.

U nizu zakonskih odredaba o Državnom gospodarstvenom povjerenstvu koje određuju okvire njegova djelovanja nalaze se i one koje utvrđuju i nadzor nad radom povjerenstva, pa se u tim odredbama oslikava struktura ustaške vlasti i njezino funkcioniranje, čije izvorište i sve niti odlučivanja završavaju uvijek u uredu poglavnika Ante Pavelića. Tako se pažljivim praćenjem objavljenih dokumenata upoznaje i odnos državnih institucija NDH i uloga šefa države u aparatu ustaške vlasti.

Iz svega slijedi zaključak da je zbirka dokumenata o Državnome gospodarstvenom povjerenstvu iznimno značajan izvor za istraživanje povijesti Nezavisne Države Hrvatske kako onog koji se bavi gospodarskim segmentom tako i onim političkim. Riječ je o izvornom materijalu koji nam je do sada bio potpuno nepoznat pa se zato u postojećoj literaturi nije ni mogao koristiti. Objavljivanje tog dokumentarnog materijala pridonijet će potpunijoj i temeljitijoj rekonstrukciji unutarnjeg ustrojavanja i rastrojavanja Nezavisne Države Hrvatske i znanstvenoj obradi i objašnjenjima funkcioniranja hrvatske države koja je nastala i nestala u vrtlogu Drugog svjetskog rata.

Zato najnoviju knjigu Jere Jareba treba pozdraviti kao vrijedan prilog proučavanju novije hrvatske povijesti.

Hrvoje Matković

Hijacint BOŠKOVIĆ: *Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma*, Dom i svijet, Zagreb 2000. 104 str.

Drugo izdanje knjige Hijacinta Boškovića, dominikanskog svećenika, *Filozofski izvori fašizma i nacionalnog socijalizma*, koje je priredio i pogovorom popratio akademik Petar Strčić, spada u red onih djela koja zbog djelovanja dvaju totalitarizama na našim prostorima nisu bila ni na koji način tretirana u našoj intelektualnoj sredini. Akademik Strčić to zorno u pogovoru pokazuje navodeći kako se Bošković ne spominje ni u Hrvatskoj enciklopediji, kao ni u prvom ni u drugom izdanju Enciklopedije Jugoslavije. Javlja se tek u natuknicama u Hrvatskom biografskom leksikonu, kao što se javlja i u tekstovima u katoličkom tisku. Zanimljivost Boškovićeve djela ogleda se upravo u godini prvog izdanja knjige "1938. uoči aneksije Austrije, gdje u filozofskoj analizi autor donosi osudu fašizma i nacionalsocijalizma.

Cijeli teksti je koncipiran kao odgovor na pitanje duhovnog podrijetla fašizma i nacionalsocijalizma (koje o. Bošković vrlo jasno razlikuje). Preduvjetu pojave fašizma opisuje u poglavlju "Stvaranje modernog poretka" u kojem se bavi duhovnim stanjem koje je izazvalo pojavu fašizma kao reakcije na duhovnu krizu zapadnog svijeta. Riječ je zapravo o (donekle pojednostavljenim) općim mjestima svjetonazora prijeratnoga političkog liberalizma. Podrijetlo liberalističkog svjetonazora Bošković postavlja već u renesansu, iako prijelomnom osobom smatra Descartesa za kojeg smatra da je začetnik spoznajnoteorijskog prijeloma koji je preokrenuo tradicionalnu Aristotelovu (a time i tomističku) tezu o odlučujućoj ulozi predmeta spoznaje (res) u novovjekovnu tezu o odlučujućoj ulozi spasavatelja u procesu spoznaje. Ponešto pojednostavljeno Bošković te dvije osnovne spoznajne orijentacije razlikuje kao s jedne strane realizam (orijentiran prema predmetu spoznaje), a s druge idealizam (s težištem na spoznavatelja). Iako bi se ova distinkcija mogla terminološki osporavati, Bošković je dosljedno koristi kao jednu od presudnih distinkcija različitih temeljnih svjetonazora. Primjerice idealizam (prema Boškovićevo određenju tog pojma), kao svjetonazor koji kriterij istine nalazi u čovjeku, rezultira subjektivizmom, racionalizmom i